

NEKAJ MINUT S PUŠKINOM

JUŠ KOZAK

Mečtanju večnomu v tiši,
tak predaemsja my, poety ...
(Puškin: Primety)

Kri in kruh, simbola in vsebina človeške zgodovine. V nočni tišini, ko je dnevno življenje na ulicah zastalo in se le maček pred odmevajočimi koraki prihuli k zidu, pritisnejo na človeka vprašanja. Zave se, da se prav v tistem hipu zopet nekje preliva kri, tu za ideje, tam proti pravici in svobodi. Tisočletja že teče kri, zdaj jo prelivajo uporniki v človeški družbi, zdaj se z njo brani oblast, ki čuti, da jo valovi izpodnašajo. Z matematično doslednostjo se na litre izračuna, koliko krvi morajo plačati ljudje za svojo »dozdevno« krivdo. In potem? Jutri bo že okrvavljenim glavam odpuščeno, morda jih celo poveličajo in postavijo na oltar »idealov«. Ideje imajo vselej pripravljen nož, da pišejo z njim poslednje obračune. Može, ki so se skozi desetletja v skoro idealni zakonski zvestobi borili družno za vélike cilje in so prestali naravnost neverjetne človeške napore, se takrat, ko je že cilj pred očmi, razhajajo s sovraštvom in se z besno strupenostjo pobijajo. Zopet potrjuje le moč pravilnost ideje. »Dokler ni zadnja sraga krvi prelita«, ne mirujeta ne um ne srce, med golo človeško stvarnostjo in drzno fantastično teorijo ni sprave, noben dokaz ne zaleže, preizkusi računov se delajo le s krvjo. — Odkar je postavil človek prvi žrtvenik, teče kri, začenši s spominom na Abela do Križa na Golgoti. Koliko krvi se je prelilo pod zastavami tega simbola ljubezni in usmiljenja vse do bojov na iberskih ravninah? Vse človeške ideje sproščajo in ubijajo. Zemeljski občan se je temu tako privadil, da mu je vse le vsakdanji prizor, parasit človeške družbe se spretno izmika nožu, ponavlja zdaj sladkobne fraze o človeškem bratstvu, obuja zdaj vero v nadzemske lepote, razodete zemeljskemu sinu, in ploska z varnega balkona zmagovalcu. V bistvu ga prelivanje krvi ne moti in ne vznemirja, kri je zanj indiferentna tekočina kakor na filmskem platnu. Minila ga je celo strast, s katero so Črnogorci podžigali krvaveče peteline. — Ozimina še leži pod snegom, niso je še osvežili pomladni vetrovi, ko se zbirajo sile, ki bodo zaradi nje kri prelivale. Naj bo pšeničen ali soržičen kruh, primešane mu bodo kaplje ljudske krvi. Občan je ne bo čutil, kakor še sedaj ne čuti, da je hlebce namesto kvasa dvigala plemenita ljudska tekočina od fevdalnih časov do danes, ko žitu rahljajo traktorji tla. — V nadzemske višine se dviga človeški duh, o transcendentálnih lepotah sanja srce, ne čutimo pa pod nogami strmih stopnic, po katerih se spenjajo ljudska krdela iz teme v svetlobo, za ideje in lepoto, ki se razodeva ali v lesenem kipcu na oltarju ali v

mogočni simfoniji — in vse te stopnice so polite z gosto strjeno krvjo. Kadar ljudska krdela počivajo na njih, prigrizujejo s krvjo zamešeni kruh.

Čemu živiš, kje ti je mesto na teh stopnicah, poet - genij? Vprašanja so živa mreža, vanjo se zapleta človek zdanje dni, ko vsak dan znova potrjuje zgodovinsko resnico o kruhu in krvi.

Obraz Aleksandra Sergejeviča Puškina stoji pred mano. Stoletnica njegove smrti ga približuje nam in milijonom. Iz polpozabljenosti se je dvignil njegov lik: suhljati, obrasli obraz, s poželjivimi mesnatimi ustnicami, napetimi nozdrvmi in živimi oči pod poševnim, gnetenim čelom; primesi zamorske krvi ne more zatajiti. Glava razodeva žig drznih poletov in pogumne borbe z usodo, zapisano v lastnem srcu.

Ali nam je tuj? Ali je prisiljen spomin nanj?

Ne, bližji nam je kakor njegovi vrstniki, ki so radost in bolečine človeškega srca prelivali v zvočne melodije. Bolj človeški je, bolj domač, za vse ure nam je dal več kakor liriki romanske in germanske krvi. V njegovih verzih živi svetla radost in naj so še tako otožni, ob njih se celo starec mladi. Zasramovani lord Byron, Mickiewicz, naš Prešeren, Lermontov, Mácha, Radičević, Njegoš, Petöfi, Heine, vsi žive ob istem času, tedaj ko se ob vélikem prelomu oblikujejo razredi sodobne družbe. Danes, po sto letih stoje njihovi potomci zopet na prelomnici.

Blizu nam je Puškin danes, ko je slovenska usoda in slovenska misel tesno povezana z idejami, gibajočimi svet, ko se skozi nas pretaka vse hotenje in valovanje zemeljskih množic, ko soustvarjamo dobrine človeškega duha. Blizu nam je zaradi samega sebe in zaradi Prešerna. Misel v tej tihi noči, da je Puškin svojemu narodu in človeštvu tako pomemben kakor naš Prešeren, ni le samodopadenje in precenjevanje lastne vrednosti.

Misel uhaja v literarno metafiziko. Razmišljam o vzročnih možnostih, da so se ob istem času rodili velikani - tvorci, kakršni so Byron, Mickiewicz, Puškin in Prešeren. V prvi polovici devetnajstega stoletja so družbene plasti na zapadu preorane, človeštvo doživlja velike podvige, pod enakim pritiskom živi, enaki socialni problemi vznemirjajo dobo, v pesniških stvarjenjih se ponavljajo motivi, metafore, ne da bi se stvaritelji med seboj poznali. Dobri poznavalci mi trdijo, da so pri Puškinu in Prešernu zasledili iste motive (Nezakonska mati), iste fraze (Nuna in kanarček, Nova pisarija itd.). Med vsemi vrstniki sta si po svojem narodnem pomenu najsorodnejša Puškin in Prešeren. Ne eden ne drugi se ne more naslanjati na bogvedi kako bogato tradicijo, narodna pesem in narodni jezik sta obema vir in vsebina. Potapljala sta se v globine narodne duševnosti in dvignila iz nje probleme, da odmevajo v njunih verzih še sedaj najintimnejša čustva slovenskega in ruskega človeka. Usodna narodna problematika in miselnost se zastavljata z njunimi besedami. Neizrečene besede, samo nakazani oblikovni problemi so mikali kasnejše in prihajajoče tvorce. — Nevarni so ti labirinti primerjave, razživlja se samo fantazija, dela drzne sklepe, ki jih nobena znanost ne potrjuje. Vendar so razmišljanja

dražljiva za študij, za danes tako običajna vprašanja, ali pomenita Puškin in Prešeren visoko opoldansko solnce ali sta svetli zarji slovenske in ruske literature?

Iz labirinta se vračam k prvotni temi o krvi in kruhu. Kje ti je mesto, Puškin, na krvavih stopnicah človeštva? Kako je tvoje življenje bilo povezano z ljudskim? V čem je skrivnost tvoje moči, da si se po sto letih prebudil in na mah zajel zopet milijone?

V teh letih, ko je bila skoraj polovica zemeljske oble oblita s krvjo, je včasih kazalo, da je umetnost nepotrebna in kvečjemu le še omama umirajočih družbenih razredov. Umetnost ni zmogla utehe človeštvu, ki se je branilo smrti ter se vsako minuto treslo za svoje relikvije, še manj pa novim ljudem, prihajajočim na oder človeške zgodovine z brutalnim korakom, brez predsodkov, usmerjenim le v korist svojega razreda. Monumentalni stili preteklosti so ležali razbiti, nova umetnost je morala služiti in vzgajati. Na eni strani smo doživljali razkroj oblike do najsmešnejših kapric, na drugi pojmovanje stroge utilitarističnosti. Teorije so natančno določale smisel in pomen umetnosti, izrekala so se načela, da se na principih družbene sociologije lahko umetnosti vsak priuči. Inspiracija je postala preživeli fantom, umetnik je moral služiti dnevni politični potrebi. Globoke umetniške izpovedi so se zdele kvarne za napredek človeštva, saksofon je vreščal v prisiljenih tvorbah. Amuzični intelektu so otipavali vsako delo, v koliko je povezano z ljudskim hotenjem. Pa o vsem tem smo že toliko govorili, čeprav ni zalegla nobena beseda. Množice so zahtevale himne, poveličanje svoje miselnosti, svojih naporov in dela, umetnik jim je odgovarjal z notranjo razdvojenostjo. Umetnost je tavalala za politiko in se sramovala svoje revščine. Človeštvo je ustvarjalo dejanja, kazalo je, da se svet vrti nepoznanim razodetjem nasproti — in umetnik? Ali je hotel peti o ljubezni, ko so se milijoni zgrinjali pred nadčloveškimi poizkusi, da bi ustvarili še nevidene življenjske dobrine? Kritiki so zanikavali pravice umetniške individualnosti, uradno so se izdajala navodila novemu stilu. Marsikomu se je zmedel korak in še ni dolgo od tega, ko je naš kritik svetoval ustvarjajočim, da naj se v težnjah za novi stil odločijo za nekakšno nevmešavanje in si od strani dobro ogledajo velikanski prizor evropskega preporoda ter sprejmejo vase patos novih dogodkov.

Danes, ko so se toliko razdelile meglice, da se že vidijo obrisi prerajene družbe, ki s strnjenimi napori in vendar z otroško naivno vero vase ustvarja nove pogoje za svoj življenjski obstoj in rast, so se množice zgrnile pred resničnim umetnikom — genijem. Tudi njim se je zahotelo živeti, ljubiti se, sovražiti, smejati in upati. Zato vse te množice z nasladi prebirajo poetove besede in potrjujejo, da ima tudi umetnik na krvavih stopnicah svoje mesto. Ne le kruh in kri, tudi umetnikove sanje, hrepenenje in bolelost, radost in obup, so poglavje človeške zgodovine.

Šestnajstletni učenec liceja je pričel stresati verze iz rokava, vsipali so se mu vse do zgodnje smrti v duelu. Puškin je pričel v takratnem oficialnem klasicističnem duhu, zašel v Byronovo senco, pa ohranil

kljub temu svoj značaj, dokler ni naposled ustvaril svojstvenega puškinovskega stila, ki so ga kritiki krstili za realizem. In vendar njegov realizem ni bil nič drugega kakor živa stvarnost pesnikovih čustvenih in umstvenih doživljanj. Brez okraskov in umetničenja je v blestečih verzih in logični prozi izražal, kar se mu je porajalo in prihajalo v zavest iz podzavestnih globin. Puškinov realizem je realizem vseh vélikih poetov. Preprostost stvarnega življenjskega občutja je vsakomur razumljiva, in vendar se za njo prikriva vsebina, ki je bila le enkrat doživljena, pa bo ostala trajna last človeškega rodu, vsebina, ki je zajela v stvarniški minuti doživetja tisočerih in tisočerih src.

Ali je bil upornik v svojem času? Bil in ne bil. Užaljenost, da ga prijatelji - revolucionarji zaradi lahkomišljenosti ne sprejmejo medse, ga je podžigala, da je strupeno napadal absolutizem in reakcijo. V pregnanstvu je napadal cenzuro, posegal v vse zaklade takratnega človeškega znanja in stvarjenja, v Mihajlovskem, v zatišju snoval svoja najboljša dela, upodobil sebe in svoj čas v Onjeginu, pisal znamenito prozo in ustvaril genialni koncept ruske drame »Borisa Godunova«. Potem hiti k carju v avdijenco, se trudi, da bi bil sprejet v najvišjo družbo, objokuje obenem usodo svojih prijateljev - dekabristov in igra na dvoru z gnevom in — z ljubeznijo do carja — »kamer-junkerja«. Na tihem se bori s svojo muzo, ki ga vabi nazaj v Mihajlovskoje, v samoto in stran od sveta, toda življenje se poigrava z njim in ga pogoltne. Kakor se je v življenju od minute do minute izpreminjal, tako je tudi njegova notranja fiziognomija živ kalejdoskop. Pel je o svobodi, po kateri ga je žejalo do brezumja, pel tako iskreno kakor o prelestnih nožicah. Njegova roka se je dotaknila vseh strun človeškega občutja in kar ni smelo ali ni moglo odjekniti v vezani besedi, je izpovedal v pismih.

Vsi véliki poetje so ljubili življenje in malokdo tako strastno kakor Puškin. Zato se človeštvo po stoletjih zopet vrača k njemu in ga obožuje. Najsi je njegova melodija še tako otožna, nad vsem zveni solnčna radost. Na krvavih stopnicah človeške zgodovine je radost odrešenje in če je le za ščepec, se človek trga zanjo z okrvavljeno desnico. Človeštvo pa veruje v iskrenost radosti le njim, ki so tako ljubili vse, kar je človeškega, kakor sta ljubila Puškin in Prešeren.

Mečtanju večnomu v tiši,
tak predaemsja my, poety...

To je Puškinov odgovor vsem, ki premišljajo, kako mora biti poet povezan z življenjem, da odgovarja na njegova vprašanja. Mimo poeta plove mesec zdaj na desni zdaj na levi, teko vode in šume vetrovi, spremlja ga človeška boleš, razsvetljuje tiha, svetla radost, večkrat stoji na robu prepada, a pesem je vselej odkritosrčna izpoved in premagano čustvo. Kako pronikajo vanj gibanja množic, upori in strasti, kakšen je odmev tega valovanja v stvarjenju, je po navadi sodobnikom prikrito in nezaznavno. Puškinova beseda, njegov stavek, s katerim je pogazil tradicijo, ni bila nič manj drzno čeprav nezavedno dejanje, kakor ponesrečeni, fantastični upor dekabristov. Trditev je smela in

vendar se je ne ustrašim, čeprav priznam, da je bil porod Puškinove pesmi v vzročni zvezi z gibanjem dekabristov. Prebujenje ljudskih množic je dobilo pred zgodovinskim prihodom tako v Puškinu kakor v Prešernu svoj izraz. Ali se ni zavedal Prešeren, da je njegova pesem že dejanje slovenskega preporoda? Celo tedaj, ko Puškin služi despotizmu, s katerim se je prej ves čas boril (Klevetnikom Rusije), izpoveduje podobe, za katere se utegnejo množice v bodočnosti zopet ogrevati, čeprav v izpremenjeni obliki. Poet oblikuje zakone večne narave, zato so njegove izpovedi iz prvinskih globin občutja trajnejše od političnih prijemov in časovnih teorij.

Puškina slaviti, vzljubiti ga in njegov pomen zajeti, se pravi, priznati slehernemu Puškinovemu nasledniku pravico, tako zoperstaviti času svojo misel, kakor jo je Puškin, ali še bolje, kakor jo je hotel, če bi mu ne bile zvezane roke. Kdor misli drugače, izrablja Puškina kakor so ga prej izrabljali in ustavlja čas. A če stvaritelju kratimo te pravice? — Našel bo svojo pot in po desetletjih osramotil sodobnike.

Puškin je bil mojster v orožju, s katerim se je boril proti vsem nepravilnostim. Zmagal je z obliko, ki je bistvo vsakega ustvarjanja. V obliki se zrcalijo poetova miselnost, čustva; oblika je utelešenje njegove tvornosti in revolucionarnosti. Je in ostane merilo o trajnosti njegovih vrednot.

Oblika je edina naslada in poslednje zatočišče poetovo na krvavih stopnicah človeške zgodovine.

VOZ ŽIVLJENJA

ALEKSANDER SERGEJEVIČ PUŠKIN – PREVEDEL MILE KLOPČIČ

(1823)

Čeprav ga breme včasih res teži,
hiti z lahkoto voz po trdi cesti.
Čvrstó na kozlu sivi čas sedi
in konje v dir podi, voznik naš zvesti.

Na voz se spravimo, ko vstane zor,
bojazni v naših srcih ni nobene.
Ni mar za brezna nam ne za odmor,
kričimo, naj voznik še bolj požene.

Opoldne že pogumnosti ni več,
dodobra nas je v vozu premetalo.
Vsak plitev jarek je prepad grozeč,
in vse ječi: »Počasi, ti budalo!«

Voz odskakuje dalje v temno noč —
navajeni smo že odskakovanja
Nočišču bližamo se dremajoč,
a čas voznik konjiče nam priganja.